

ӘОЖ 327.8

ШВЕЦИЯ КОРОЛЬДІГІНІҢ ЭКОНОМИКАСЫ МЕН ДАМУ ҚАРҚЫНЫ

Манарбекова Алтынай Манарбековна

Altynai1998.98@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаларық қатынастар факультетінің 3 курс студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі- Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар кафедрасының доценті, Медеубаева Ж.М.

Ресми атауы – Швеция Корольдігі (Konungariket Sverige). Солтүстік Еуропада, Скандинавия түбегінің шығыс және оңтүстік бөлігінде орналасқан. Ауданы 450 мың км², халық саны 8,95 млн. Адамды құрайды. (2003). Мемлекеттік тіл – швед тілі. Елордасы – Стокгольм (1,7 млн тұрғыны, 2001 ж.). Ұлттық мереке - 6 маусым (1916-83 жж. - Швеция туы күні). Бұл күнді таңдаудың себебі екі рет: 1523 жылдың 6 маусымы. Густав Васа тәуелсіз Швецияның құрылу күні деп саналатын патша болып сайланды және 1809 жылғы 6 маусымда азаматтардың

құқықтары мен бостандықтарын белгілейтін жаңа Конституция қабылданды. Ақша бірлігі - бұл швед кронасы[1].

"Швед социализмі" атанған бұл ұлттық экономикалық үлгі капиталистікпен социалистік даму жолдарының ең озық қасиеттерін қамтыған жекеменшік үстемдігі бар аралас түрдегі нарықтық қатынастарға сүйенеді.

100 жыл бойы Швеция Еуропадағы ең кедей елдердің бірі және ортасында болғандай. Халықтың 70% -ы ауыл шаруашылығында жұмыс істеген 19 ғасырда халықтың өмір сүру деңгейі жоғары әлемдегі ең дамыған өнеркәсіптік елдердің бірі болды. Табиғи ресурстардың - темір рудасының, ормандардың, гидроэнергияның, сондай-ақ талантты инженерлер мен білікті қызметкерлердің болуы - экономиканы артта қалғаннан бастап өнеркәсіптік өндіріске дейін өзгеруіне ықпал етті. 1870 жылдары Еуропаның индустриалды дамуы үшін швед темір рудалары мен ағаштары қажет болды. Швед экспортының кеңеюі елдің индустрияландыруына және қала халқының өсуіне ықпал етті. Швед өнертабыстарының негізінде металлургия және машина жасау саласындағы жаңа компаниялар құрылды және тез өсуде. Халықтың жылдам өсу жағдайында эмиграция өте маңызды болды, ең алдымен Солтүстік Америкаға (1860-1930 жж. Шет елдерден 1,2 миллион швед қалдырды), бұл аштықтан және жаппай жұмыссыздықты болдырмауға мүмкіндік берді. Екінші Дүниежүзілік соғыстан кейін бірнеше ондаған жылдар бойы Швеция экономикасының қарқынды дамуы жалғасты. Бұл оның «алтын» жылдары болды. 1970 жылы және ертеректегі әлеуметтік мемлекет салынды. 1990 жылдары экономикалық дағдарыстарға бай тәжірибесі бар. ЖІӨ көлемі төмендеді, мемлекеттік қарыз көлемі өсті, ал 1990 жылдары Швед кроны күрт төмендеді. Экономиканы және мемлекеттік қаржыны күрделі қайта құруға ұшырады. Қажет 21 ғ. мемлекеттік бюджет теңдестірілді, инфляция қарқыны азайып, экономикалық өсім қарқынды дамыды (1997-2000 жж.). Жоғары технологиялық кәсіпорындар белсенді дамып келді. Еуропалық Одақтың барлық елдерінің арасында Швецияның мемлекеттік қарызы ең төменгі көрсеткіштердің бірі болып табылады, инфляция деңгейі бірдей және шамалы, ал банк жүйесі айрықша күшпен ерекшеленеді. Алайда, әрдайым емес. Шведтер өздері үшін үнемі тұрақсыз экономика, жоғары инфляция және ұлттық валютаның құнсыздану жағдайында қандай өмірге ие екенін біледі. 90-жылдардың басында елдегі ауыр қаржылық дағдарыс сілкінді. Көптеген банктер тұрақтылықты жоғалтты, олардың екеуі ұлттандырылды, жұмыссыздық күрт өсті, бюджет шығыстары бақылаудан шықты.

Тұрақты өсуге жол оңай емес еді. Бірақ, барлық стандартты реформалар батыл және шешілмеген, Швеция өз экономикасын өзгертті және жаңа жаһандық қауіп-қатерлерге байланысты қауіпсіздікті қамтамасыз етті. Швеция билігі 90-шы жылдардың дағдарысынан сабақ алды. Келесі онжылдықта - кімнің сайлауда жеңіске жетуіне қарамастан, кез келген жаңа үкіметтің басты міндеті теңдестірілген бюджет болып қалды. 2008 жылы дүниежүзілік экономикада болған елеулі апаттардың салдары да осы міндетті орындауға кедергі келтірмеді. Швеция мемлекеттік реттеудің заманауи құралдарын әзірлеу арқылы бүкіл экономикалық саясатты қайта бастады. 1996 жылы мемлекеттік шығындардың шегі белгілі болды және республикалық бюджеттің басты мақсаты - оның профициті (överskottsmalet) болды. Қатты және жедел реформалар идеясы әртүрлі партиялардан қолдау тапты. Осылайша, мемлекеттік қарыздың өсуін тоқтату және оны болашақ ұрпаққа төлеу туралы міндеттемесін алу мүмкін болмады. Бұдан басқа, 2007 жылы Швецияда Фискалдық саясат жөніндегі сарапшылық кеңес (Finanspolitiska rådet) өз жұмысын бастады. Ол жаңа жұмсалатын шығындардың мемлекеттік жоспарларын бағалайды: олар экономикалық өсудің ұзақ мерзімді мақсаттарына сәйкес келе ме, қаржылық тұрақтылықты сақтау және жоғары жұмыспен қамту туралы[2].

Бюджетті қалыптастыруға теңдестірілген көзқарастың арқасында Швеция еуропалық елдердің жоғарғы лигасында өзінің мәртебесін жауапты фискалдық саясатпен шоғырландырды. Еуропалық Одақтың басқа мүшелері елеулі бюджет тапшылығының салдарынан үнемдеу шараларын қолдануға мәжбүр болғанымен, шведтер оны болдырмады. Сонымен қатар, дағдарыс кезеңімен салыстырғанда, салықтар тіпті төмендеді. Сонымен

қатар, үкімет басқа елдерден айырмашылығы әлеуметтік міндеттемелерден бас тартпады, сонымен қатар денсаулық сақтау, білім беру және ғылымға инвестицияларды ұлғайтты.

Жалпы ішкі өнім (ЖІӨ) ең маңызды әлеуметтік-экономикалық аспектілерінің бірі болып табылады. Ол ел экономикасының көлемін, сондай-ақ оның өзгерісін сипаттайды. 2018 жылы Швецияның ЖІӨ 4.790.748 млн. крон, өткен жылмен салыстырғанда 2,3% -ға өсті. Швецияның жан басына шаққандағы ЖІӨ 471 мың крон болды. Жалпы алғанда, 1950 жылдан бері Швеция экономикасы тұрақты түрде өсті. Еуропа Екінші дүниежүзілік соғыс қайта жөндеуден кейін 1945 жылы басталды. Бұл швед жабдықтарды, көлік құралдарын, ағаш және темір кені үшін күшті сұраныс берілген. Осының бәрі ел экспортының артуына серпін берді. 1970 жылы экономикалық өсім баяу болды, ал Швеция басқа елдермен салыстырғанда өз позициясын жоғалта бастады. Ел импорттағаннан көп экспортқа шығара алмады, ал мемлекет шығындарды азайтты. 1973-1977 жж Мұнай дағдарысы салаға әсер етеді. Халықаралық қақтығыстар мұнай бағасының көтерілуіне әсер етті, ол бүкіл әлемдік экономикаға әсер етіп, энергия бағасының өсуіне байланысты. Сонымен қатар, Швециядағы жалақы өсіп, ол индустриалды дағдарысқа алып келді. ЖІӨ 1977 жылғы дағдарыс кезінде бұрынғыдай тез өспеді, тіпті азайып кетті. XX ғасырдың 70-жылдарының соңындағы экономикалық дағдарыс кронаның девальвациясына әкелді. Оның мақсаты басқа елдермен бәсекелестікті жақсарту болды. 1981 және 1982 жылдары кронның үлкен құнсыздануы жүзеге асырылды, бұл экспорттың жылдам өсуіне әкелді, ал келесі жылдары Швеция экономикасы көбейе бастады. Сонымен қатар, Швецияда бағаның өсуі мен жалақы индустрияның шығындарының артуына әкелді. 80-ші жылдардың соңына қарай экономика бақылаудан шығып кетті. Саясатшылар баға мен жалақының күрт өсуін болдырмауға тырысты, бірақ парламент өздерінің әзірленген ережелерін мақұлдамады. Үкімет дағдарысы шетелдік компаниялардың Швеция экономикасына деген сенімін жоғалтқандығына әкеліп соқтырды және олар елге көп инвестиция салғысы келмеді. Ақша Патшалықтан кете бастады, ал Швеция Банкі жеке банктердің қарызға төлейтін пайыздық мөлшерлемесін көтеруге мәжбүр болды. Бұл, өз кезегінде, банктерде несие алған отбасылар шығындарды көбейтіп, оларды тұтынуды қысқартуға мәжбүр болды. Пайыздық төлемдер бойынша шығындарды көтеру компаниялар мен өнеркәсіпке де әсер етті, олардың өндіріс көлемі төмендей бастады, ал жұмыссыздық күрт арта бастады. 1991-1994 жылдары Швецияның экономикасы қысқарып, ЖІӨ төмендеді. 1992 жылы оппозицияның көмегі арқылы үкімет бірнеше негізгі шешімдер көмегімен мемлекет экономикасын едәуір ұлғайтты. Банктер клиенттердің жоғары пайыздық мөлшерлемелерді төлеуге қабілетсіз болған кездегі ауыр шығындармен ауыр жағдайға тап болды. Сонымен қатар, ақша кете бастады, өйткені инвесторлар швед кроны арзанға түсетінін ойлады және олар өз капиталын жоғалтады. Швеция Банкі жеке банктердің ақшаны қарызға алатын мөлшерлемесін көтерді. Кейбір күндерде бұл көрсеткіш 500% жетті. Ақыр соңында, Швеция Банкі швед кронасын нарықта еркін айналдыруға мүмкіндік беретін айырбас бағамын ұстап қалудан бас тартты. Бұл бірнеше ай бойы швед кронының курсы 25% -ға төмендеуіне әкелді. 1994 жылы экспорт пен ЖІӨ қайтадан өсті. Үкімет әрекеттерінің нәтижесінде кронның құны азайып, Швецияның басқа елдермен бәсекелесуіне оңай болды, себебі швед тауарлары басқа елдерде сатуға арзан болды. Экспорт айтарлықтай өсті, ал ЖІӨ қайтадан жоғырылай бастады. 1997 - 2000 жж. Швецияда өсім қарқыны Еуроодақтан жоғары болды.

Швецияның экономикасы нығайып, банк жүйесі тұрақтанды. Ұй шаруашылықтары мен компаниялар үшін банктік несиелер бойынша сыйақы ставкалары төмендеді. 90-шы жылдардың соңында Швеция ЕО орташа деңгейінен жоғары өсу қарқынына ие болды. 2008 жылы дағдарыс салдарынан, жеке тұлғалар, банктер және қаржылық дағдарысқа ұшыраған елдердегі жоғары берешектің арқасында қор нарығы 2008 жылдың күзінен бастап әлем бойынша құлдырай бастады. Дағдарыс Құрама Штаттарда басталды, онда банктер үй шаруашылығына тым көп ақша төледі, бірақ олар уақытында төлей алмады, және көп ұзамай жағдай нашарлады. Тұрғын үйдің бағасы арзандады. Швецияда экспортталатын елдердің экспорты күрт төмендеп, ел экономикасы нашарлады. Іскерлік белсенділік нашарлады және

жұмыссыздық артты. 2009 жылы елдің ЖІӨ 5% -дан астамға азайды[3]. Швеция сондай-ақ ЖІӨ аздап өсіп, кейбір жағдайларда тіпті төмендеген бірнеше кезеңдерді бастан өткерді. Бұл уақыт нашарлап кеткенде, адамдарда жұмсауға аз ақша болды. Осыған байланысты тауарлар мен қызметтерге деген сұраныс төмендеді. Ақшаны азырақ жұмсаған кезде компаниялар өндірісті төмендетіп, жағдайға бейімделді. Аз тауарлар мен қызметтер ЖІӨ-нің өсу қарқынының баяу немесе тіпті теріс әкелді.

Швед экономикасының жетекші секторлары тау-кен, орман және ағаш өнеркәсібі, металлургия, машина жасау және энергетика болып табылады. Экономика негізінен экспортқа бағдарланған. Швеция капиталдың жоғары концентрациясына ие. Осылайша, 90-шы жылдардың басында барлық өндірістің шамамен 90% -ы 14 корпорацияға тиесілі болды, ал жеке сектордың барлық қызметкерлерінің 2/3-і және оның 2/3 табысы тек үш корпорацияның қолында болды. Металлургия, оның орталығы Бергслеген, Швед саласының басты салаларының бірі болып табылады, оның тарихы XVI-XVII ғғ. Қазіргі уақытта швед металлургиясының негізі - кокстелетін көмірді қолданатын электр пештерінде болат өндірісі. Ең ірі металлургия зауыты Домнварведе орналасқан. Швеция бюджетіндегі экспорттық табыстың шамамен 45% машина жасау, атап айтқанда, автомобиль өнеркәсібіне тиесілі болды. Бүкіл әлемде «Saab» және «Volvo» сияқты шведтік автокөліктердің брендтері біледі. Шот өнеркәсібінің ең ірі тұтынушысы АҚШ, бұл барлық шведтік автокөліктерді экспорттаудың шамамен 1/3 бөлігін құрайды. Сондай-ақ, шведтік кеме жасаудың жоғары деңгейін, дәл аспап жасауды, тұрмыстық техниканы және ұялы байланыс құралдарын өндіруді атап өту керек.

1990-шы жылдардың басында елде қаржы дағдарысы болды, бұл инфляцияның жоғары деңгейін, жұмыссыздықты, банк банкроттығын және мемлекеттік қарыздың ұлғаюына әкелді. Теріс үрдістерді еңсеру үшін келесі бағыттар әзірленді:

- бюджет теңгерімін сақтау үшін курс таңдалды; экономикалық саясатты қалпына келтіру;
- тиімді мемлекеттік реттеу құралдары құрылды;
- бюджеттік профицитке назар аудару;
- мемлекеттік шығыстардың ең жоғарғы деңгейін белгілейді[4].

Барлық партиялар бірауыздан қатаң реформалар саясатын қолдады. 2007 жылы мемлекеттің салық-бюджет саясатын, сондай-ақ таңдалған саясатты экономикалық даму мен өсу стратегиясымен сәйкестендіретін арнайы тәуелсіз кеңес құрылды. Арнайы салықтық бақылау қаржылық реттеу үшін икемді құрал құруға мүмкіндік берді. Әлемдік қаржылық дағдарыс аясында Швеция салық ауыртпалығын аздап азайтты. Шикізаттың әр түрлі түрлері әлі күнге дейін еліміздің экспортының елеулі бөлігін құрайды, бірақ ғылымды қажетсінетін салалар көбірек салмақ алады. Оларға биомедицина және ақпараттық технологиялар жатады. Жоғары технологиялық өндірістерді дамыту еңбек дағдыларының жоғары деңгейіне, сондай-ақ лайықты білім беруді қамтамасыз етеді.

Швецияның дамыған Швед орман өнеркәсібі бұрыннан ағашты мұқият өңдеуімен даңққа бөленген. Ол кесілген ағаш материалдар, фанера, целлюлоза, қағаз экспортында жетекші орын алады, Ел орман өнеркәсібінің негізгі бөлігі Венерн көлі ауданында шоғырланған. Мұнда кең аумақты қылқан жапырақты және аралас ормандар өседі, толып жатқан өзендер ағаштың немесе оның өңделген өнімдерін жағалауға жеткізуге мүмкіндік береді. Өлке целлюлоза алу үшін қажет таза суға да бай.

Швеция территориясының жартысынан көбі коммерциялық мақсаттарға пайдаланылуы мүмкін ормандармен жабылған, алайда жыл сайынғы көлемнің әлеуеті 80% құрайды. Нәтижесінде Швеция Еуропаның ең ірі орман қорына ие.

Өнеркәсіптік орман алқаптары 23 миллион гектар аумақты қамтиды (бұл Жапония аумағының үштен екі бөлігіне сәйкес келеді). Ормандардың 80% -ы қылқан жапырақты, басым түрлер - шырша мен қарағай, басқа түрлердегі қылқан жапырақты қорлар өте аз. Ормандардың 10% қайың болып табылады. Швецияның климаттық жағдайларда орман салыстырмалы түрде баяу өседі: толығымен жетілу үшін 60-120 жыл қажет. Алайда, швед

ормандары ағаштан жоғары сапалы және ағаш өңдеу өнеркәсібі үшін өте қолайлы. Швед шыршасы жиһаз және ағаш өңдеу өнеркәсібінде үлкен сұранысқа ие.

Орман жеткізушілерінің көпшілігінен айырмашылығы, Швеция орман қорының үнемі өсуімен сипатталады. XX ғасырдың бүкіл аумағында Швецияда ағаш өсірілгеннен кем жиналды. Швецияның орман шаруашылығының заңнамасына сәйкес, ормандарды молықтыру көлемі ағашы көлеміне сәйкес болуы керек. Нәтижесінде орман қоры қазір екі есе жүздеген жыл бұрын.

Швед шеберлері ормандарды қалпына келтіретін табиғи ресурс ретінде қарастырады, бұл оны экономикалық мақсаттарда таусылусыз пайдалану мүмкіндігін береді. Сондықтан олар орман сертификаттауды кеңінен пайдаланады.

Швеция АҚШ, Канада және Финляндиямен қатар орман өнімдерінің әлемдегі ірі экспорттаушыларының бірі болып табылады; Негізгі экспорттық нарық - Батыс Еуропа. Швецияның Stora Enso, AssiDoman және Sodra компанияларының арқасында әлемдегі ең ірі ағаш ұстасы болып табылады.

Швецияның орман өнеркәсібі жоғары үзіліспен ерекшеленеді: нарықта бірқатар ірі компаниялар қатысса да, олардың көпшілігі шағын және орта кәсіпорындар болып табылады. Швецияда барлығы 7 мыңдай орман өнеркәсібі кәсіпорындары бар, олардың көпшілігінде 10-дан астам жұмысшы жұмыс істейді. Біріктіру үдерісі орын алады, бірақ ол қарқынды емес және, ең алдымен, есіктер, терезелер, едендер, интерьер заттар, плиталық материалдар өндірісі секілді салаларға әсер етеді. Бұл салаларда ірі компаниялар басым.

Дегенмен, осы салаға салынатын инвестициялар, оларды оңтайландыруға және оңтайландыруға, рентабельділікті арттыруға және сату нарығын кеңейтуге бағытталған жағдайда толық негізделген. Швед компанияларында жиһаз, ламинатталған өнімдер, аралас материалдардан жасалған өнімдер, ағаштан жасалған өрт және т.б. сияқты сегменттерде алдыңғы қатарлы технологиялар бар. Швецияның ағаш өңдеу өнеркәсібі - ағаш және басқа материалдардың үйлесімі бойынша әлемдік көшбасшы. Секторлық кәсіпорындар терезелерді, есіктерді, едендерді, баспалдақтарды және басқа интерьер заттарын шығарады. 2002 жылы өндіріс 853 миллион долларды құрады[5].

Атап айтқанда, ағаштан және алюминийден жасалған швед терезелері ұқсастығы жоқ, швед технологиясы ламинация және орманның беткі өңдеуі әлемге әйгілі.

Ағаш еден сегменті - Tarkett және Kars екі компания басым, Батыс Еуропа мен АҚШ-қа өнімдер экспорттайды. Олар қатты ағаштан жасалған ламинатталған ағаш едендерді өндіруге мамандандырылған. Сегмент компаниялары табиғи лакпен экологиялық таза ағаш өңдеу технологиясын пайдаланады.

Қорытындылай келе, Швеция экономикасы киын кезеңдерді өткерді. XX ғ. 70 ж., 2008 жылғы дағдарыс болғанымен, аз ауқытта олар өз экономикасын көтеріп алды. Қазіргі уақытта Швеция экономикасы әртараптандырылған, табысты және бәсекеге қабілетті. Бүкіләлемдік банктің пікірінше, бұл іскерлік қатынастар үшін ең ыңғайлы. Швецияда экономикалық ашықтық пен либералды көзқарас сақталады. Негізгі назар, өз өнімдерінің экспорты болып табылады, ол жылдан жылға оң сауда балансын сақтауға мүмкіндік береді. Тарихи түрде құрылған ұлттық экономика саласынан басқа, Швецияда ақпараттық технологиялар мен телекоммуникациялар дамып келеді. Швециядағы бұл саланың айрықша ерекшелігі - жеке шағын бизнес субъектілерінің көптігі. Қазіргі уақытта Стокгольм көптеген сәтті іске қосылған орталықтардың бірі болып саналады. Айта кету керек, экономикалық жағдай елдің барлық өңірлерінде тұрақты. Тіпті халықтың жан басына шаққандағы ЖІӨ жан басына шаққандағы ЖІӨ жиі Батыс Еуропа үшін кумулятивтік көрсеткіштерден асып түседі. Қазір Швецияның сыртқы сауда қатынастары дамып келеді. Елдің өзі жаһандық экономикалық жүйеге өте жақсы интеграцияланған. Сауда бірінші кезекте Еуропалық Одақ елдеріне бағытталған. Сонымен бірге отын, машиналар мен жабдықтар, металдар және химиялық өнімдер Швецияға импортталады. Қызмет көрсету саласы жоғары экономикалық дамудың белгілерінің бірі болып саналады. Ішкі тұтыну, байланыс, почта байланысы, әуе, теміржол көлігімен ішкі көлік және электр энергиясы толықтай ырықтандырылды. Бұл іс-

шараның негізгі мақсаты сапаны жақсарту және қызметтер құнын төмендету болды. Басқа скандинавиялық елдер сияқты, Швеция тарихи қалыптасқан салаларды дамытуға және әртараптандыруға тырысады. Тандалған саяси жол елге экономикалық өсудің қажетті деңгейін ұстап тұруға көмектеседі, ол ұлттық экономиканың жаңа салаларын, мысалы, ақпараттық технологиялар мен биомедицина салаларын дамытуға мүмкіндік береді. Жоғары өмір сүру деңгейіне қол жеткізу, әлеуметтік қызметтердің және кепілдіктердің болуы Швеция экономикасын әлемдегі ең жетекші және ең тұрақты болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Гришин И. Социал-демократия Швеции: трудное расставание с прошлым. Мировая экономика и международные отношения. Электронная версия издания.
2. Можяев В. Совместима ли "шведская модель" с глобализацией и евроинтеграцией? Человек и труд. 2001г.
3. Экономика Швеции: история успеха. <https://ru.sweden.se/ljudi/ekonomika-shvecii-istoriya-uspeha/>
4. Экономика современной Швеции. <http://www.econbook.ru/economy/country/>
5. Лесная промышленность Швеции. <http://www.vneshmarket.ru/content/>